

Лекция № 13. Түркі мемлекеттердің Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) шеңберіндегі интеграциясы

Лекция мақсаты: Дәрісте Шанхай Ынтымақтастық Ұйымына (ШЫҰ) мүше-мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың ағымдағы және перспективалық бағыттары қарастырылады. Осы ұйымға мүше елдер арасындағы байланыстарды дамыту мен кеңейту үшін жан-жақты, көпжақты көзқарас қажет екендігі атап өтіледі. Ынтымақтастықтың негізгі бағыттарын талдау ынтымақтастықтың инфрақұрылымдық құрылыс, көлік, энергетика, жоғары технологиялар, ауыл шаруашылығы, гуманитарлық, мәдени және әскери ынтымақтастық сияқты салаларындағы жобалардың болашағы зор екенін көрсетіледі.

Лекция жоспары:

1. Өңірдегі тұрақсыздықтың алаңдатарлық факторлары мен лаңкестіктің ошақтары
2. Орталық Азия елдерінің стратегиялық біртұтас міндеттері

Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) 2001 ж. Қазақстан, Қырғызстан, Қытай, Ресей мен Тәжікстан басшылары Шекара аймағындағы әскери саладағы сенім шараларын нығайту туралы келісім (Шанхай қаласы, 1996 ж.) мен Шекара аймағындағы әскери күштерді өзара қысқарту туралы келісімге (Мәскеу қаласы, 1997 ж.) қол қойғаннан кейін қалыптасқан «Шанхай бестігі» тетігінің негізінде құрылды.

Ұйымның негізгі мақсаттары – 2002 ж. 7 шілдеде қабылданған ШЫҰ Хартиясына сәйкес өзара сенім, достық пен тату көршілікті нығайту; саяси, сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық, мәдени, білім беру; энергетикалық, көлік, экологиялық және басқа салалардағы ынтымақтастықты қолдау.

ШЫҰ мүше мемлекеттері – Қазақстан, Қытай, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан және Өзбекстан, Пәкістан, Үндістан болып табылады.

ШЫҰ жанындағы байқаушы мәртебесіне ие мемлекеттер – Ауғанстан, Беларусь, Иран, Монғолия.

ШЫҰ сұхбат бойынша әріптес мәртебесіне ие мемлекеттер – Әзірбайжан, Армения, Камбоджа, Непал, Беларусь, Шри-Ланка, Түркия.

Шанхай ынтымақтастық ұйымы – қандай да бір елге қарсы бағытталған әскери блок немесе жабық альянс емес, ол кең халықаралық ынтымақтастыққа бағытталған құрамы кеңейтілуі мүмкін ашық ұйым.

Қазіргі кезде ШЫҰ (байқаушы және сұхбат бойынша әріптес мәртебесіне ие мемлекеттермен бірге) – 3 миллиардтан аса тұрғын саны (әлемдегі халық санының 50%). Ұйымның құрамына БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінің екі тұрақты мүшесі және ядролық державалар (ҚХР және РФ), әлемдегі халық санының ең көп екі мемлекеті (ҚХР және Үндістан) және дүниежүзінде энергияны ең көп тұтынушы мемлекеттері (Қытай және Үндістан) кіреді.

ШЫҰ-ның қазіргі кездегі негізгі мақсаттары – өңірдегі бейбітшілікті, тұрақтылық пен қауіпсіздікті қолдау, экономикалық және гуманитарлық ынтымақтастықты дамыту.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің мемлекет басшыларының кеңесі - ШЫҰ жоғары органы болып табылады. Кеңес басымдылықтарды белгілеп, Ұйым қызметінің негізгі бағыттарын айқындайды, оның ішкі құрылымы мен жұмыс істеуінің негізгі мәселелерін шешеді, басқа мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен қарым-қатынасын реттейді, сонымен қатар халықаралық өзекті мәселелерді қарастырады.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің Үкімет басшыларының (премьер-министрлер) кеңесі – Ұйым шеңберінде сауда-экономикалық ынтымақтастық саласындағы өзара ықпалдастықтың негізгі мәселелерін қарайды және шешеді, Ұйым бюджетін қабылдайды.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің Сыртқы істер министрлерінің кеңесі – Ұйымның ағымдағы қызметінің, мемлекет басшылары кеңесінің отырысына дайындық, халықаралық мәселелер бойынша Ұйым шеңберінде консультациялар өткізу мәселелерін қарайды. Қажет жағдайда Кеңес ШЫҰ атынан мәлімдеме жасай алады.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің ұлттық үйлестірушілерінің кеңесі – Ұйымның ағымдағы қызметін үйлестіруді және басқаруды жүзеге асыратын орган. Кеңес Мемлекет басшылары, Үкімет басшылары және Сыртқы істер министрлері кеңестеріне дайындық жұмыстарын жүргізеді.

ШЫҰ-ның тұрақты жұмыс істейтін органдары – Пекиндегі Ұйым Хатшылығы мен Ташкенттегі Аймақтық терроризмге қарсы құрылымының (АТҚҚ) Атқарушы комитеті Ұйым алдындағы негізгі міндеттерді шешуде маңызды рөл атқарады.

ШЫҰ Бас хатшысы мен АТҚҚ Атқарушы комитетінің директоры мүше мемлекеттердің азаматтары қатарынан ротация негізінде мемлекеттің атауы бойынша орыс әліпбиінің тәртібі бойынша 3 жылға, әрі қарай ұзарту құқығынсыз сайланады.

Владимир Норов (Өзбекстан Республикасының өкілі) 2019 ж. қаңтарынан бастап ШЫҰ Бас хатшысы, ал Джумахон Гиёсов (Тәжікстан Республикасының өкілі) - АТҚҚ Атқарушы комитетінің директоры болып табылады.

Қазақстан – ШЫҰ форматындағы ең беделді мүше мемлекеттердің бірі. Сындалы мүше және теңқұқылы үнқатысу жүргізу - Қазақстанның аймақтағы ұстанымын арттырып, мүше мемлекеттер арасында өзара сенім мен түсінушілікті арттыруға жәрдем көрсетуде.

Қалыптасқан тәжірибе бойынша Ұйымға төрағалық 1 жылдық кезең ішінде жүзеге асырылады - кезекті саммит аяқталғаннан кейін басталып, төрағалық етуші мемлекеттің аумағында ШЫҰ-ға мүше мемлекет басшыларының отырысын өткізумен аяқталады. 2019 ж. маусымнан Ұйымда Ресей Федерациясы төрағалық етуде.

ШЫҰ-ның негізгі құжаттары:

- ШЫҰ Хартиясы

- ШЫҰ-ны құру туралы декларация
- Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы
- Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің ұзақ мерзімді тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы шарт
- ШЫҰ Рәсімдер ережелері
- ШЫҰ Хатшылығы туралы Ереже
- Аймақтық терроризмге қарсы құрылымының Атқарушы комитетінің Регламенті
- ШЫҰ жанындағы байқаушы мәртебесі туралы Ереже
- ШЫҰ-ның сұхбат бойынша серіктесі мәртебесі туралы Ереже

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер:

- Қазақстан
- Қырғызстан
- Қытай
- Өзбекстан
- Ресей
- Тәжікстан
- Пәкістан
- Үндістан

ШЫҰ жанындағы байқаушы мемлекеттер:

- Ауғанстан
- Беларусь
- Иран
- Монғолия

ШЫҰ-ның сұхбат бойынша серіктес мемлекеттер:

- Әзірбайжан
- Армения
- Камбоджа
- Непал
- Түркия
- Шри-Ланка

Бүгінде әлем терең құрылымдық қайта құру кезеңінен өтуде. Либералды жаһанданудың негізі ретінде әлемге қаржылық-экономикалық қатынастардың әмбебап жүйесін жүктеген қалыптасқан әлемдік экономикалық тәртіптің өмірлік циклі аяқталуда. Бұрын әлемдік экономиканың өзегін құраған елдер, атап айтқанда Солтүстік Америка мен Еуропалық Одақ елдері даму қарқынын жоғалтып, әлемдік экономикадағы үлесі төмендеуде. Әлем жаңа (интегралды) әлемдік экономикалық құрылымы бар капиталды жинақтаудың жаңа, азиялық жүйелік цикліне өтуде. Ол мемлекеттік стратегиялық жоспарлау мен нарықтың өзін-өзі ұйымдастыруын біріктіреді, сонымен қатар теңдікке, консенсусқа және өзара тиімділікке негізделген. Жаңа әлемдік экономикалық тәртіптің қалыптасуы халықаралық қатынастарды реформалауға әкеледі. Бұл жерде Ресей Президенті В.В. тұжырымдаған Үлкен Еуразиялық әріптестік бастамасын атап өту маңызды.

Путин 2015 жылғы желтоқсанда Еуразиялық экономикалық одақтың, Оңтүстік-Шығыс Азия елдері қауымдастығының (бұдан әрі – АСЕАН) және Шанхай ынтымақтастығының интеграциялық әлеуетін біріктіру арқылы әріптестікті іске асыруды бастауды ұсынған болатын.

БЭП әлеуеті мен келешегін жақсырақ түсіну үшін ЕАЭО, ШЫҰ және АСЕАН, сондай-ақ қазіргі кезеңде зерттелетін бірлестіктердің өзара іс-қимылын егжей-тегжейлі қарастырайық. Интеграциялық өзара іс-қимылдың локомотиві ЕАЭО болып табылады, оның құрамына Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей кіреді. ЕАЭО «интеграциялық үштіктің» ішінде бірінші болып «Ұлы Еуразиялық әріптестік» тұжырымдамасын заңдастыруға мүмкіндік берді және оны еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық үдерістер бойынша үйлестірілген жұмыс, оның ішінде қатысушылар арасындағы сауда қатынастарын ырықтандыру, ВЕР идеясы аясында көлік-логистикалық инфрақұрылымды және экономикалық өзара іс-қимылдың басқа да мәселелерін бірлесіп дамыту.

Егер АСЕАН туралы айтатын болсақ, онда бұл 1967 жылы құрылған Оңтүстік-Шығыс Азияның он елінің (Индонезия, Малайзия, Сингапур, Таиланд, Филиппин, Бруней-Даруссалам, Вьетнам, Лаос, Мьянма, Камбоджа) өңірлік үкіметаралық бірлестігі. Бұл ұйым бірнеше мақсаттарға қол жеткізу үшін құрылды: аймақтың экономикалық дамуын ынталандыру, Оңтүстік-Шығыс Азияда бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайту; әлеуметтік, экономикалық, техникалық және басқа да мәселелер бойынша ынтымақтастықты дамыту. АСЕАН-ның басқа елдерімен өзара іс-қимыл «диалогтық әріптестік» жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Толық ауқымды диалог бойынша серіктестер арасында Ресей, Үндістан және Қытайды ерекше атап өту керек.

ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің ШЫҰ және АСЕАН елдерімен негізгі сыртқы сауда серіктесі Қытай Халық Республикасы болып табылады, оның 2020 жылғы қаңтар-қыркүйекте Одақтың сыртқы саудасының жалпы көлеміне қосқан үлесі 20,2%-ды (90 070,53 млн. АҚШ долларын) құрады, ЕАЭО елдерінің экспортынан импорттық қытайлық жеткізілімдердің басымдылығының ұзақ мерзімді үрдістерін сақтау.

ЕАЭО тауар айналымындағы Үндістанның үлесі шамамен 2%, Өзбекстан - 1,5%, Вьетнам - шамамен 1% құрайды. ШЫҰ мен АСЕАН-ға мүше басқа мемлекеттердің үлесі шамалы.

Алайда, 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда жоғарыда аталған кезеңде ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің үшінші елдермен саудасының өсу қарқынының жалпы төмендеуі аясында ШЫҰ және АСЕАН мемлекеттерімен сыртқы сауда көлемі өсті, мысалы : Өзбекстан – ЕАЭО елдерімен сауда 4,9%-ға және экспорт 15,4%-ға өсті; Вьетнаммен сыртқы сауда көлемі 10,1%-ға, оның ішінде Одаққа жеткізілімдер 18,1%-ға өсті; ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің Пәкістанға экспорттық жеткізілімдері қарастырылып отырған кезеңде 47,5%-ға, Бруней-Даруссаламға 5,4 есеге өсті.

Қазіргі уақытта ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер мен Вьетнам Социалистік Республикасы арасында еркін сауда туралы келісім бар. 2019 жылдың 1

казанында Еуразиялық экономикалық одақ пен оған мүше мемлекеттер, бір жағынан, Сингапур Республикасы, екінші жағынан, Еркін сауда туралы келісімге қол қойылды (күшіне енген жоқ). Үндістанмен сауда келісімі бойынша келіссөздердің бірінші раунды бойынша консультациялар мен дайындық жұмыстары жүргізілуде.

2020 жылғы 3 ақпанда ЕЭК Алқасының Төрағасы Михаил Мясникович пен АСЕАН Бас хатшысы Лим Джок Хойдың Мәскеудегі ЕЭК штаб-пәтерінде өткен кездесуі барысында Михаил Мясникович екі интеграциялық бірлестіктердің өзара іс-қимылы туралы айта отырып: «Тауар кооперациясы маңызды, бірақ біз оны инвестициялық және ғылыми-техникалық ынтымақтастықты, оның ішінде өнеркәсіптік кооперацияны толықтырғанымыз жөн...».

Еске сала кетейік, 2018 жылы сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастықты кеңейту мақсатында ЕЭК пен АСЕАН арасында өзара іс-қимыл мәселелері бойынша диалог алаңын қалыптастыру үшін негіз құруға арналған экономикалық ынтымақтастық саласындағы өзара түсіністік туралы меморандумға қол қойылған болатын. Еуразия континентінің масштабындағы жоғарыда аталған бірлестіктердің.

Бүгінгі таңда Еуразиялық экономикалық комиссия мен Оңтүстік-Шығыс Азия елдері қауымдастығы арасындағы 2020–2025 жылдарға арналған ынтымақтастық бағдарламасы жүзеге асырылуда. Бұл бағдарлама бірнеше блоктарды қамтиды:

- жоғары деңгейдегі диалог;
- іскер топтардың қатысуымен өтетін іс-шаралар;
- халықаралық ұйымдардың орындарында бірлескен іс-шаралар;
- сарапшылық кеңестер мен тәжірибе алмасу, оның ішінде қызметтер саудасы және инвестициялық қызметті реттеу, цифрлық экономика мен электрондық коммерцияны дамытуда тең бәсекелестік жағдайды қамтамасыз етуде жаңа тәсілдерді әзірлеу, энергетикалық саясатты қалыптастыру және іске асыру. Азия-Тынық мұхиты аймағында санитарлық және фитосанитарлық шараларды, техникалық көмек көрсетуді және басқаларды қоса алғанда, өзара ынтымақтастық мүмкіндіктерін зерделеу.

Одақ пен ШЫҰ арасындағы ынтымақтастықты толығырақ қарастырайық. Ең алдымен, Шанхай ынтымақтастық ұйымының жұмысына ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің барлығы дерлік қатысқанын атап өтеміз. Сонымен, Қазақстан, Ресей және Қырғызстан ШЫҰ-ға мүше, Беларусь – бақылаушы ел, Армения – ШЫҰ-ның диалогтық серіктесі.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер сауда, өндіріс, көлік, энергетика, қаржы, инвестиция, кеден және инновация салаларындағы ынтымақтастықты одан әрі нығайтуды жақтайды. Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшылары кеңесінің 2020 жылғы 10 қарашадағы Мәскеу декларациясында сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастықты дамытуды қамтамасыз ету мақсатында құрылған Көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастық бағдарламасын іске асырудың маңыздылығы атап өтілген. Бұл бағдарлама ШЫҰ жұмысының

қысқа, орта және ұзақ мерзімді кезеңдегі міндеттері мен жалпы бағыттарын, соның ішінде сауда-инвестиция, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, өңіраралық ынтымақтастық және т.б.

2020 жылғы 3 қарашада ШЫҰ бизнес-форумы аясында «ШЫҰ және ЕАЭО: аймақтың және жаһандық экономиканың экономикалық әлеуетін іске асыру бойынша күш-жігерді біріктіру» тақырыптық сессиясы өтті. Алқа мүшесі – ЕЭК Интеграция және макроэкономикаға жауапты Министрі Сергей Глазьев ЕЭК пен ШЫҰ Хатшылығы арасындағы өзара түсіністік туралы меморандум жасасу барысы туралы айтып берді, ол экономикалық ынтымақтастық мәселелерін қамтиды: экономика және қаржы, сауда, бизнесті жеңілдету, кедендік рәсімдер, инвестициялық саясат, цифрлық экономика және т.б. Оның сөзіне қарағанда, қазіргі кезеңде жобаны ЕАЭО-ға мүше барлық мемлекеттер мақұлдады. Жобаны ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер өз тарапынан мақұлдағаннан кейін, сондай-ақ Меморандумға қол қойылғаннан кейін оны жүзеге асыру жоспарын дайындау жұмыстары басталады.

Үлкен Еуразиялық әріптестікке қайта оралсақ, идеяны жүзеге асыру ЕАЭО-ны 2025 жылға дейін дамытудың стратегиялық бағыттарында нақтылануын тапқанын қосамыз. Дамудың стратегиялық бағыттарына сәйкес, халықаралық форумдар мен пікірталас алаңдары аясында ЕАЭО интеграциялық контурын қалыптастыру орталықтарының бірі ретінде БЭО бойынша жұмыс позициялау, халықаралық форумдар мен пікірталас алаңдары шеңберіндегі шаралар кешенін іске асыру арқылы жүзеге асырылатын болады. ЕАЭО мен Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасын серіктестікті қалыптастырудың бірінші кезеңі ретінде байланыстыру және Конъюгация жобасы аясында ЕАЭО елдері мен ҚХР жүзеге асыратын және жүзеге асыруы жоспарланған салалық ынтымақтастықтың басым жобаларын анықтау. Сонымен бірге, БЭП жағдайында жаңа ұлттан жоғары интеграциялық органдарды құру жоспарланбайды.

Жалпы, Үлкен Еуразиялық әріптестікті құру идеясы – ғылыми, жоғарғы және интеграциялық басшылықтың (ЕАЭО) бастамасымен «интеграцияларды біріктіру», жаңа, бірегей «мегажобаны» құру бойынша дер кезінде жасалған бастама. ВЕР құрылысының бірегейлігі оның идеялары мен принциптерін енгізуінде жатыр, бұл кемсітушіліксіз, ашық жоба идеясына толығымен сәйкес келеді. Айырықша ерекшелігі – Үлкен Еуразиялық әріптестікті қалыптастыруға барынша икемді көзқарасқа мүмкіндік беретін жаңа интеграциялық органдарды құру жоспарларының жоқтығы. Қазіргі уақытта Еуразиялық экономикалық одақ, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің қауымдастығы және Шанхай ынтымақтастық ұйымы БЭК жүзеге асырудың негізгі субъектілері болғанына қарамастан, Еуропалық Одақ та осы «мегажобаға» қызығушылық танытуда, бұл оның келешегін көрсетеді. ВЕР.

Осылайша, ШЫҰ, ЕАЭО және АСЕАН жұптасуы Үлкен Еуразиялық әріптестік тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде синергетиканы күшейтеді және зерттелетін бірлестіктер мемлекеттерінің экономикасының

әлеуетінің жоғары деңгейде болуын қамтамасыз етуге көмектеседі. құлпы ашылды.

Әдебиеттер:

1. Nuclear Successor States of the Soviet Union. Project of the Monterey Institute of International Studies and the Carnegie Endowment of International Peace. № 1-4. Monterey: MIIS, 1994-1996. –Р6-7.
2. США окажут помощь жителям Казахстана, пострадавшим от ядерных испытаний под Семипалатинском. //www.kz.04.08.2004.
3. Узбекистан и вопросы международной безопасности [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.mfa.uz/php?>
4. Quadrennial Defense Review Report. Washington D.C.: Department of Defense, February 6, 2006.
5. Выступление Т. Фрэнсиса на слушаниях в комитете по вооруженным силам Палаты представителей Конгресса США 28 марта 2001 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.house.org>, свободный.